

INTELLEKTUAL NUQSONLI BOLALAR

*Ro'ziyeva Nozimaxon**Andijon davlat pedagogika instituti**1-kurs talabasi.*

Annotatsiya : Aqliy qoloqlikni belgilashda klinik , psixologik , va pedagogik mezonlarni tafovut qilish , aqliy zaif bolalarni o'qitishda oligofrenopedagogika fani vazifalari va aqli zaiflikning kelib chiqish sabablarini aniqroq o'rganish va uni oldini olish uchun yangi metodikalar ishlab chiqish kabi masalalar haqida bayon etilgan.

Kalit so'zlar: oligofreniya , daun sindromi , maxsus ta'lim , rivojlantiruvchi ta'lim , gidrotsefaliya , periferik artikulyatsion aparati , demensiya , rehabilitatsiya.

KIRISH

Amaliyotda “aqlan zaif” , “oligofren” , “demensiya” degan atamalar ko'p ishlatiladi albatta. “Aqlan zaiflik” - bu yig'ma tushuncha bo'lib , aqliy jihatdan qoloqlikning sodir bo'lgan vaqti , boshidan kechirilgan kasallikning xarakteri patologik o'zgarishlarning o'tishi , darajasi bilan bog'liq bo'lgan masalalarni ko'zda tutadi.

Aqliy qoloqlikni belgilashda klinik , psixologik va pedagogik mezonlardan klinik mezon – aqliy qoloqlik va bu markaziy nerv sistemasining qanday organik kasalliklariga aloqadorligini ; psixologik mezon – bilish faoliyatini turg'un buzilganligini ; pedagogik mezon – o'zlashtirish qobiliyati past bo'lib , bolaning dastur materiallarini o'zlashtira olmasligini ifodalaydi.

Oligofreniya bola markaziy nerv sistemasining , ona qornidaligi davrida , tug'ilish vaqtida va tug'ilgandan to uch yoshgacha bo'lgan davr ichida shikastlanishi , kasallanishi natijasida kelib chiqadi. Agarda , turli sabablarga ko'ra , aqlan zaiflik bolaning uch yoshidan keying davrda paydo bo'lsa , buni edi orttirilgan aqliy zaiflik – demensiya deb yuritiladi. Demensiya progressiv , ya'ni tabiatan kuchayib boradigon bo'ladi. Oligofrenikada esa nuqsonning kuchayib borishi kuzatilmaydi.

Kelib chiqish sabablariga ko'ra oligofreniya tug'ma hamda ortttirilgan bo'lishi mumkin.

Rezus faktorning to'g'ri kelmasligi , xromosoma kasalliklari , fenilketonuriya va shu kabilar tug'ma oligofreniyaga olib kelishi mumkin.

Masalan , oligofreniyaning Daun sindromi deb ataladigon bir turi xromosomalarning nisbatini buzilishi natijasida 46 ta xromosoma o'rniga bitta ortiqcha xromosomaning vujudga kelishi natijasida vujudga keladi.

Onaning homiladorlik davrida turli kasalliklar - og'ir virusli gripp , tif , qizilcha bilan kasallanishi , ona organizimidagi turli parazitlarning homilaga yuqishi , homilaning shikastlanishi , ota – onalarning alkogolizmi ham oligofreniyaga sabab bo'lishi mumkin.

Tug'ruq paytida bolaning ombur yoki vakum ekstrakt bilan olinishi , bola boshining siqilishi , bolaning tug'ilish yo'lidan uzoq o'tishi , cho'zilib ketgan yoki aksincha , haddan tashqari tez o'tgan tug'ruq natijasida ham markaziy nerv sistemasi shikaslanib , oligofreniya paydo bo'lishi mumkin.

Oligofreniya bola uch yoshgacha bo'lgan davr ichida turli xil og'ir kasalliklar bilan kasallanishi (meningit , meningoensefalit , markaziy nerv sistemasining shikastlanishi) natijasida ham vujudga kelishi mumkin.

Oligofreniya yunoncha oligos - kam , oz , fren - aql so'zlaridan olingan bo'lib esi past , aqli past demakdir. Oligofren bolalar markaziy nerv sistemasining organik kasalliklari natijasida bilish faoliyati pasayib ketishi va bu nuqsonlar umrbod saqlanib qolish bilan boshqa alohida yordamga muhtij bolalardan farq qiladilar. Oligofrenopedagogika – bu maxsus pedagogikaning tarkibiy bo'limi bo'lib , intellektida nuqsoni bo'lgan bolalarning rivojlanishi , ta'limi va tarbiyasi haqidagi pedagogik fan hisoblanadi.

Aqli zaif o'quvchilarda ta'limga bo'lgan qiziqishni uyg'otish , ularni rivojlanish va mustaqil bilim olishga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish uchun sharoitlar yaratish. Aqliy rivojlanishda nuqsoni bo'lgan shaxslarning dunyoqarashini shakllantirish va kengaytirish. Aqli zaif bolalar tafakkurining rivojlanishini ularning imkoniyatlarini hisobga olgan tarzda taminlash , ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish. O'quv faoliyati ko'nikma va malakalarini shakllantirish , og'zaki va yozma nutqni rivojlantirish , maqsadga yo'naltirilgan ta'lim sharoitida kognitiv jarayonlarni faollashtirish. Kasbiy faoliyatga tayyorlash , zamonaviy iqtisodiy – ijtimoiy sharoitlarda mehnat faoliyati uchun lozim bo'lgan tasavvur , ko'nikma va malakalarni rivojlantirish Oligofrenopedagogika fanining ta'limiy vazifalari hisoblanadi.

Respublikamizda aqli zaif bolalarni o'qitish va tarbiyalash masalalarini S.G.Rashideva , D.A.Gordienko , A.I.Sagatov , V.S.Raxmonova , M.F.Xakimova , N.V.Sosedova , G.A.Sodiqova , P.M.Pulatova , D.A.Nurkeldiyeva , M.P.Xamidova , L.Sh.Nurmuhammedova , Sh.M.Amirsaidovalar o'z ilmiy izlanishlarida yoritib berganlar.

Hozirgi kunda Jahon xalqaro sog'liqni saqlash tashkiloti tomonidan ishlab chiqilgan kasalliklarning xalqaro tasnifi bo'yicha aqli zaiflikning yengil , o'rta , og'ir va o'ta og'ir darajalari o'rganilmoqda.

Aqli zaiflikning yengil darajasidagi bolalar o'z sog'lom tengdoshlaridan yoshligidanoq farq qiladi. Ularda , odatda , ixtiyoriy shakldagi murakkab harakatlar

uncha rivojlanmagan bo'ladi. Ular boshini tutish, o'tirish, yurishga kechroq o'rganadi, nutqi kechikib rivojlanadi. Aqli zaiflikning yengil darajasidagi bola nutqida qo'pol, uni tushunib bo'lmaydigan nuqsonlar kuzatilsa ham, ko'p tovushlar noto'g'ri talaffuz etiladi, bunday bola lug'ati kambag'al, chegaralangan bo'ladi. Aqli zaiflikning yengil darajasidagi bolalar o'yin faoliyatida ham tengdoshlaridan ajralib turadi. Ular o'yin vaziyatini yetarli darajda tushunmaydi, o'yin vaqtida sog'lom tengdoshlariga to'liq bo'ysunib, ikkinchi darajali rollarni bajaradi, xolos.

Nerv jarayonlari muvozanati, bilish faoliyatining buzilganligi natijasida aqli zaiflikning yengil darajasidagi bolalarning hulq – atvorida ham bir qator kamchiliklar kuzatiladi. Qo'zg'alish va tormozlanish o'rtasidagi muvozanat buzilganligi natijasida ayrim oligofren bolalar haddan tashqari jonsarak, serharakat, sho'x bo'ladilar va tormozlanish jarayoni ustun turgan bolalarda esa, aksincha, passivlik, bo'shanglik, hech narsaga qiziqmaslik kuzatiladi. Shu o'rinda aytib o'tish joizki, tarbiyachi va o'qituvchilarning muhim vazifasi oligofren bolalarni boshqa alohida yordamga muhtoj bolalardan ajratib, ularni iloji boricha tegishli muassasalarda ta'lim – tarbiya olishlarini taminlab berishdir.

XX asrning so'ngi o'n yilliklarida jamiyatning gumanizatsiyalashishi oqibatida, inson shaxsining so'zsiz qadrligi deb topilishi G'arbiy Yevropa va AQSh da umumiy va maxsus ta'lim, hamma bolalarni talimini rivojlanish muammosining demokratlashishiga sabab bo'lgan jarayonlarga turtki bo'di. Aqli zaif bolalarga to'xtaladigan bo'lsak, ular uchun turli korreksion muassasalar yaratildi, ularni umumta'lim muhitiga integratsiya qilish jarayonlari rivojlandi. Bunda turli xalqaro tashkilotlar faoliyati muvaffaqiyatga erishishga yordam beradi, masalan YUNESKO, BMT, Xalqaro sog'liqni saqlash tashkiloti, aqli zaiflikni ilmiy o'rganish xalqaro assotsiatsiyasi, aqli zaiflarga ko'maklashish jamiyatlari xalqaro ittifoq va boshqalar.

Angliyadagi og'ir darajadagi bolalar 1970 – yildan beri maxsus ta'lim tizimiga kiritilganlar. Ular uchun maxsus maktablar, sinflar, mashq markazlari mavjud. Xususan, aqli zaiflikning og'ir ko'rinishidagi bolalar yopiq muassasalarga joylashtiriladi, bunday muassasalarning bir qismi shaxsiy va pullik.

Maxsus muassasalarga bolalar 3 yoshligida joylashtiriladi va individual dastur asosida o'qitiladi. Kichik yoshda asosiy etibor sensor va nutqiy rivojlanishiga, o'ziga o'zi xizmat qilish ko'nikmalarini hosil qilish va predmetlar bilan turli harakatlarni amalga oshirishga qaratiladi. Katta yoshda esa tarbiyalanuvchilar turli mehnat operatsiyalariga o'rgatiladi.

Kichik yoshdagi bolalarda mustaqil nutq ko'pincha alohida so'zlar, qisqa jumlar ko'rinishida namoyon bo'ladi. U modulyatsiyaning yetishmasligi, qo'pol duduqlanish, so'z tuzilishini buzilishi, agrammatizm kabi xususiyatlar bilan ajralib

turadi. Ko'pchilik bolalar periferik artikulyatsion aparatining qo'pol ravishdagi buzilishlariga, nafas yetishmasligiga va boshqalarga uchragan bo'ladi.

Ijtimoiy moslashish uchun bolalarni boshqa odamlar bilan o'zaro muloqotga, suhbatga kirisha olishi va davom ettirishi, ya'ni ma'lum darajada shakllangan diologik nutqqa ega bo'lishi zarur.

Dialog vaqtida bu bolalar o'zini turlicha tutadilar. Ularning bazilari javob berishdan oldin uzoq vaqt jim turadilar, alohida so'zni aytib jim qoladilar. Ba'zi bolalarning javoblari o'qituvchining savolidan iborat bo'ladi (o'ziga xos exolaliya). Bu asosan Daun sindromiga chalinggan bolalar uchun xosdir. Aqli zaiflikning og'ir shaklidagi bolalar orasida Daun sindromi deb tashxis qo'yilgan bolalar soni jihatdan sezirarli darajada ko'p. Bu kasallik xromosomalar patologiyasi bilan bog'liq, bunda odam hujayrasida odatdagidek 46 ta xromosoma o'rniga 47 ta xromosoma hosil bo'ladi.

Daun sindromli bolalarda motorika ko'proq darajada buzilgan. Ular uchun harakatlarning, yurishning beo'xshovligi, bog'implarning yuqori egiluvchanligi xosdir. Asosiy statik funksiyalari rivojlanishida kechikish aniqlangan (boshni tutib turish, o'tirish, tik turish, kordinatsiya), shuningdek harakat qanchalik qiyinlashsa, egallash va bajarish muddatlari ortga suriladi. Bu bolalarda muvozanat ko'nikmalari nuqsonlari yaqqol ifodalangan. Daun sindromli bolalar boshqa aqli zaif bolalar singari predmet shaklini ko'rish orqali farqlay oladi, ammo obyektни tanish natijalari bu bolalarda yomonroq. Bu holat Daun sindromli bolalarda barmoqlar harakatlarining rivojlanmaganligi bilan izohlanadi.

So'ngi yillarda mamlakatimizda turli reabilatsion markazlar tuzilgan bo'lib, ularda aqli zaiflikning og'ir darajasidagi bolalarga yordam ko'rsatilmoqda. Bunday bolalarni kasalligini erta aniqlash va unga qarshi bir qancha chora tadbirlarni qo'llash ayniqsa keng ko'lamda amalga oshirilmoqda.

Aqliy rivojlanishi qoloq bo'lgan bolalardagi ilk davrda namoyon bo'ladigon nuqsonlari psixik sustlik, istak va motivatsiyalarning kuchsizligi, faolliги va mo'ljal olish faliyatining pasayishidan iborat bo'ladi.

Aqli zaif o'quvchilar bilan o'quv tarbiyaviy mashg'ulotlarni o'tkazishda didaktik materiallar, ko'rgazmali qurollar, tarqatma materiallar va jismoniy mashg'ulot o'tkazish uchun maxsus jihozlangan xonalarning ahamiyati katta albatta. Shuning uchun aqli zaif bolalar bilan ishlashda masuliyat bilan yondashish va zarur shart sharoitda yangicha metodikalarni yaratib shu asosda ta'lim berish zarur hisoblanadi.

Maxsus pedagogika bu toifadagi bolalar uchun samarali ta'lim muhitini yaratish ustida faol ish olib borishmoqda, ularni o'qitish uchun innovatsion dasturlar ishlab chiqilmoqda. Bu shaxslarni jamiyatga jalb etish maqsadida

ijtimoiy jarayonni uzluksizligi vazifasi qo'yilmoqda. Tabiiyki ular bilan pedagogik ishlash muvofiq korreksiya prinsplari va metodlarini qo'llaydigan maxsus dasturlar asosida o'qituvchi defektologlar tomonidan amalga oshirilishi shart.

Bir so'z bilan aytganda aqli zaif bolalar bilan ishlashda masuliyat bilan yondashish zarur, bunday insonlarga qandaydir kamshilik sifatida emas balki oddiy inson sifatida yondashish zarur. Malakali mutaxassis kadrlar tomonida bunday bolalarga ta'lim – tarbiya berish, yangi metodika asosida o'qitish, albatta, kelajakda bunday bolalardan yetuk va barkamol inson chiqishi uchun poydevor bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOLAR RO'YXATI :

1. M.U.Xamidova. Maxsus pedagogika. - T: "Fan va texnologiya" nashriyoti, Toshkent 2018.
2. M.R.Po'latxo'jaeva. Defektologiyaning klinik asoslari. - T: "Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika instituti", Toshkent 2013.